

invader, that is, the ethnopsychological approach is important for exposing the anti-colonial discourse of the text.

Key words: ethnopsychology, ethnomigology, Spirit of Ukraine, Spirit of Moscow, national character, anti-colonial discourse.

Яблонська Ольга Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, o_jabl@ukr.net

УДК 821.161.2.09:81'255.4=00

Ярина Яблонська

Поезія Г. Гейне «Ratcliff» в перекладі Лесі Українки: лексико-семантичні трансформації

У статті проаналізовано лексико-семантичні трансформації, до яких вдається Леся Українка, перекладаючи поезія Г. Гейне «Ratcliff». Зокрема вирізняються генералізація, модуляція (смісловий розвиток), опущення. Дослідження виконано з урахуванням досвіду аналізу перекладів Лесі Українки поезії Г. Гейне циклів «Lyrisches Intermezzo», «Heimkehr», «Harzreise», «Nordsee», «Romanzero», сатиричної поеми «Atta Troll».

Ключові слова: художній переклад, лексико-семантичні трансформації, генералізація, модуляція, опущення.

1892 р. у Львові було видано дві збірки Г. Гейне українською мовою: «Вибір поезій Генріха Гейне (Німеччина. Байки для дітей). Переклав і пояснив Іван Франко» та «Книга пісень Гейнріха Гейне. Переклад Лесі Українки і Максима Стависького». На думку В. Коптілова, «цим роком ніби завершується перший період засвоєння творчості Гейне українською літературою, яка доти приділяла увагу переважно ліриці німецького поета, і починається новий етап, на якому здобуває собі популярність в українських перекладах і Гейнева сатира» [6, с. 366].

Максим Стависький – один із псевдонімів Максима Славинського, з яким Лесю Українку об'єднували перекладацькі плани з часів літературного гуртка української молоді «Плеяда» (1888–1893). 1903 р. цей творчий дует здійснив нове видання –

«Генріх Гейне. Атта Троль. Раткліф. Балади. Переклади Лесі Українки і Максима Славинського» (Львів).

Олена Пчілка в «Передмові» до перекладів Г. Гейне, виконаних Лесею Українкою та Максимом Ставиським (1892), наголошувала: «...добрі переклади добрих авторів однаково потрібні як і власні добрі праці, [...] кожна література, зовсім не виявляючи тим якогось свого убожества, чі занедбання власної творчости, клопочеть ся об тім, щоб мати в себе переклади найкращих творів інших літератур. А для пісьменности такої молоді, як наша, в котрій справжня літературна мова тільки що починає вироблятися, – переклади (звичайно, переклади добрі), мають бути ще користнійші, ніж для якої іншої, бо, даючи багатий світовий зміст, твори славетних метців слова, стилю, мають багато послужити, при пильній праці перекладачів, до виробу вдатної, добірної літературної мови нашої» [5, с. VI].

У центрі нашої дослідницької уваги – переклад поезії Г. Гейне «Ratcliff», виконаний Лесею Українкою, оскільки проаналізовано тільки окремі лінгвістичні аспекти перекладів ліричних віршів німецького класика.

Л. Рудницький, цитуючи передмову І. Франка до виконаних ним перекладів («Перекладаючи Гейне, я дбав про те, щоби передати якомога вірно не тільки думку, але також форму, тон, розмір первотвору» [7, с. 142]), зауважує, що «Франко виступає тут проти одностороннього підходу до поетичної творчости Гайне, маючи на увазі головню переклади Лесі Українки і Максима Стависького [...], як і цілу низку менше вартісних перекладів лірики Гайне» [7, с. 143].

Літературознавець і поет, представник «п'ятірного грона неокласиків», О. Бургардт підкреслив вплив Г. Гейне на творчість Лесі Українки (баладні сюжети), виокремивши спільне в життєписах письменників: «Обоє жили вони в епохи, коли повітря було насичене подувом революційної бурі, обом з різних причин довелося доживати віку на чужині» [1, с. VII]. Водночас дослідник указує на світоглядну відмінність цих письменників (песимізм та егоцентризм Г. Гейне й оптимізм української авторки, її усвідомлення «себе часткою великого цілого» [1, с. VIII]). О. Бургардт простежив, що робота над перекладами Г. Гейне обумовила нові тенденції у творчій лабораторії Лесі Українки, зокрема: переважання 4-стопного хорея, увага до антитези, паралелізму, іронічної кінцівки, засобу метаморфози, а

також «згукова гра епітетами» [1, с. XII] і такі образи в метафорі, як «зорі – очі», «сльози – перлини»; трапляються ремінісценції, напр., наявний вплив «Auf Flügeln des Gesanges» на поезію «Ля» (цикл «Сім струн»), «Loreley» – на «Сафо».

Переклад віршового тексту, наголошує дослідник, виконати складніше. «Насамперед перекладачеві повстає завдання віддати метр і ритм оригіналу, зберегти ту саму кількість рядків, зберегти характер і послідовність рим, і, коли треба, то передати й звукову інструментовку. До того, в ці тісні, задалегідь поставлені рямці, треба вкласти той самий зміст» [1, с. XIX]. О. Бургардт, перекладач із німецької, англійської, французької, шведської літератур, наголошував: «Втискаючи словесний зміст у готову форму, перекладачеві часто доводиться його порушувати: перекладач – 1) випускає де-які елементи оригіналу, 2) вносить нові елементи, яких в оригіналі немає, 3) де-які елементи оригіналу замінює іншими, 4) міняє синтаксичну структуру, порядок слів, а часами й речень» [1, с. XX].

У німецькому вірші, окрім традиційних розмірів силабо-тоніки, активно представлений дольник, зокрема в поезії Г. Гейне. Однак в українському та російському перекладі усталилися традиція передавати його твори канонізованими розмірами. Леся Українка в перекладах німецького романтика також зверталася силабо-тонічної системи віршування. О. Блок першим переклав поезію Г. Гейне дольником.

Аналізуючи переклади Лесі Українки поезії Г. Гейне, О. Бургардт знайшов «лише дві помилки від нерозуміння тексту» [1, с. XXIII], тому в перекладі послаблюється образ оригіналу.

Дослідниця радянського часу І. Журавська простежила ріст перекладацької майстерності Лесі Українки: «Не все в її перших перекладах можна вважати вдалим. Так, у першому вірші з циклу “Lyrisches Intermezzo” є описові моменти; не можна вважати вдалим вираз «садочків розвивання» у третьому вірші. “Я все те, здавалось, любив до загибуні” не передає гейнівського “Die liebt’ ich einst alle in Liebeswonne”, себто поетичне почуття переноситься в сферу рефлексії, роздумувань. У вірші “Dein Angesicht so lieb und schön”, який у Гейне складається з двох строф, не передано гейнівської антитези, де нова строфа знов повертає нас до живого обличчя

коханої, до її червоних вуст, які контрастують з блідим поцілунком смерті. У Лесі Українки це більше описується:

*“Смерть поцілунок свій положить
Блідий на устеньках прекрасних”.*

В цьому ж вірші гейнівський рядок “Das hab’ ich jüngst im Traum gesehen...”, що означає “я недавно бачив уві сні», передано словами «колись мені щоночі снилось»; Гейне розповідає про близьку йому подію, у Лесі Українки дія переноситься в далеке минуле і сон поета стає сном, що снився йому щоночі.

Але дуже швидко поетеса звільняється від подібної скованості, прагнучи передати дух оригіналу, багатство образів, їх особливості. Вона використовує всі можливості поетичної української мови, розширюючи ці можливості. В більшості віршів Леся Українка зберігає не лише розмір і рими, але й поетичний візерунок вірша, і антитезу, що так її любив Гейне. Прагнення зберегти всі нюанси гейнівського вірша, але передати його не дослівно, а відповідними образами, характерне для всіх перекладів Лесі Українки» [4, с. 195].

Перекладач В. Коптілов зауважив у перекладах Лесі Українки поезії Г. Гейне «часом помітне надмірне захоплення зменшено-пестливими формами слів» [6, с. 367].

Однак до сих пір поза увагою дослідників – переклад сюжетної поезії Г. Гейне «Ratcliff».

Поезія Г. Гейне «Ratcliff» увійшла до «Buch der Lieder» (1827) [9]. Сюжет цього тексту є творчим продовженням трагедії в одному акті «William Ratcliff», яка увійшла до видання класика німецької літератури «Tragödien, nebst einem lyrischen Intermezzo» (1823) [8]. Трагедію переклав М. Славинський, 1902 р. текст опубліковано у львівському журналі «Літературно-науковий вісник», наступного року переклад увійшов до видання «Генріх Гейне. Атта Троль. Раткліф. Балади. Переклади Лесі Українки і Максима Славинського» [3, с. 84–116].

Дослівний переклад поезії Г. Гейне «Ratcliff» засвідчує, що Леся Українка повністю відтворила сюжет тексту на образно-стильовому рівні, максимально наблизившись до оригіналу.

Проте трапляються окремі семантичні зміщення. Так, підрядне речення „wo die Blumen / Mit klugen Schwesteraugen still mich ansah’n“ [9] (4–5 рядки), що дослівно перекладається «де квіти / розумними сестринськими очима тихо дивилися», в тексті перекладу Лесі

Українки звучить «*Розумно квіти-сестри поглядали*» [5, с. 84]. Це зразок опущення лексем *очі, тихо*; переклад супроводжується зміною частини мови: прикметник *klugen* – прислівник *Розумно*.

Зіставимо також аналогічні випадки. „*In meiner Brust bewegte sich's*“ [9] (11 рядок): дослівний переклад «в моїх грудях порухалося» і переклад української авторки «*У серці щось озвалось*» [5, с. 84]. Наведений переклад свідчить про такий різновид лексико-семантичної трансформації, як модуляція (або смисловий розвиток), тобто заміна слова або словосполучення мови оригіналу одиницею мови перекладу, значення якої логічно виводиться зі значення початкової одиниці.

Уривок „*Sie sind gesund, und pralle Lend' und Wade / Bezeugt Solidität*“ [9] (46–47 рядки) має дослівний переклад «Ви є здорові, і тугі бедра і литки / підтверджують солідність». Переклад Лесі Українки – «*Здорові, так поправились на тілі, – / Се вказує солідність!*» [5, с. 86]. Тут простежується генералізація, тобто заміна одиниці мови оригіналу, що має вужче значення, одиницею мови перекладу з ширшим значенням,

Як бачимо, наведені елементи перекладу Лесі Українки відповідають задуму Г. Гейне й демонструють водночас творчий потенціал перекладача.

Привертає увагу колоритне порівняння Лесі Українки «*Мов квітка чистії уста Марії*» [5, с. 86], що постало як переклад рядка „*Die blumenzarten Lippen von Maria*“ [9] (58 рядок) (дослівний переклад – «Квітково-ніжні уста Марії»). Сміслові навантаження в перекладі повністю збережені, однак при цьому нова синтаксична форма

Доречно підібраним у перекладі є і колір плаття: „*Und jenes Weib im fahlen Lillakleid*“ [9] (37 рядок) – «*А тая жінка в фіялковій сукні*» [5, с. 85], хоча дослівний переклад кольору – фіолетовий, без квіткової відповідності, та й у перекладі нема прикметника бліда («*fahlen*»). Тут доречно твердити про модуляцію.

Примітно, що в перекладі Лесі Українки наявні лексеми, які були нормою для української літературної мови кінця ХІХ – поч. ХХ ст., а в сучасному слововживанні належать до колоритно забарвленої лексики (наприклад, софа [5, с. 85]; до речі, слово запозичене з німецької мови). Аналогічно – і в дотриманні словоформ, наприклад, «*люде*» [5, с. 85].

Однак видається невиправданою заміна „*Türken-Shwal*“ [9] (59 рядок) на «*Кашемірну хустку*» [5, с. 86], аналогічно: „*Der Blaurock*“ [9] (90 рядок) на «*блакитний плащ*» [5, с. 87], оскільки відбуваються семантичні зміщення.

У перекладі Лесі Українки відсутні такі лексико-семантичні трансформації, як експлікація (описовий переклад), конкретизація, антонімічний переклад, цілісне перетворення.

Отже, проаналізований переклад Лесі Українки засвідчує в основному максимальне наближення до тексту оригіналу. Простежуються лише окремі лексико-семантичні відмінності.

Література

1. Бургардт О. Леся Українка і Гайне // Українка Леся. Твори: У 16 т. Т. 4. Переклади. Київ: Книгоспілка, 1927. С. VII–XXIV.
2. Бургардт Осв. Гайне в українських перекладах // Гайне Гайнріх. Вибрані твори. За ред. Дм. Загула: У 2 т. Т. 2. Київ; Харків: Державне видавництво України, 1930. С. V–XLVII.
3. Гайне Генріх. Атта Троль. Раткліф. Баллади. Переклади Лесі Українки і Максима Славінського. У Львові: Видання Редакції «Літерат.-Наукового Вістника», 1903. 135 с.
4. Журавська І. Леся Українка та зарубіжні літератури. Київ: Видавництво АН УРСР, 1963. 231 с.
5. Книга пісень Гейнріха Гейне. Переклад Лесі Українки і Максима Стависького. Репринтне відтворення видання 1892 року. Луцьк: Надстир'я, 2011. 114 с.
6. Коптілов В. Гейне в українських перекладах // Гейне Г. Вибрані твори: В 4 т. Т. 4. Київ: Дніпро, 1974. С. 365–380.
7. Рудницький Л. Іван Франко і німецька література. Мюнхен, 1974. 226 с.
8. Heine Heinrich. William Ratcliff [Електронний ресурс]. URL: https://de.wikisource.org/wiki/William_Ratcliff
9. Heine Heinrich. Ratcliff [Електронний ресурс]. URL: [https://de.wikisource.org/wiki/Ratcliff_\(Buch_der_Lieder_1827\)](https://de.wikisource.org/wiki/Ratcliff_(Buch_der_Lieder_1827))

References

1. Burhardt O. Lesia Ukrainka i Haine [Lesya Ukrainka and Hayne] In: Lesia Ukrainka. Tvory. In: vols. 16. V. 4. Kyiv, 1927. pp. VII–XXIV. (in Ukrainian).
2. Burhardt Osv. Haine v ukrainskykh perekladakh [Hayne in Ukrainian translations] In: Haine Hainrikh. Vybrani tvory. In: vols. 2. V. 2. Kyiv, Kharkiv, 1930. pp. V–XLVII. (in Ukrainian).
3. Haine Hainrikh. Atta Trol. Ratklif. Balady [Atta Trol. Ratklif. Ballads]. Pereklady Lesi Ukrainky i Maksyma Slavinskoho. Lviv, 1903. 135 p. (in Ukrainian).

4. Zhuravska I. Lesia Ukrainka i zarubizhni literatury [Lesya Ukrainka and foreign literature]. Kyiv, 1963. 231 p. (in Ukrainian).
5. Knyha pisen Hainrikha Haine [Heinrich Heine's book of songs]. Pereklady Lesi Ukrainky i Maksyma Stavyskoho. Repryntne vidtvorennia vydannia 1892 roku. Lutsk, 2011. 114 p. (in Ukrainian).
6. Koptilov V. Heine v ukrainskykh perekladakh [Hayne in Ukrainian translations]. In: Heine H. Vybrani tvory. In: vols. 4. V. 4. Kyiv, 1974. pp. 365–380. (in Ukrainian).
7. Rudnytskyi L. Ivan Franko i nimetska literature [Ivan Franko and German literature]. Munich, 1974. 226 p. (in Ukrainian).
8. Heine Heinrich. William Ratcliff. Available at: https://de.wikisource.org/wiki/William_Ratcliff (in German).
9. Heine Heinrich. Ratcliff. Available at: [https://de.wikisource.org/wiki/Ratcliff_\(Buch_der_Lieder_1827\)](https://de.wikisource.org/wiki/Ratcliff_(Buch_der_Lieder_1827)) (in German).

Yaryna Yablonska. Poetry by H. Heine "Ratcliff" in the translation of Lesya Ukrainka: lexical-semantic transformations. The article analyzes the lexical-semantic transformations that Lesya Ukrainka succeeds in translating the poetry of H. Heine "Ratcliff". The research is based on the experience of Lesya Ukrainka's analysis of H. Heine's poetry of *Lyrisches Intermezzo*, *Heimkehr*, *Harzreise*, *Nordsee*, *Romanzero*, and the satirical poem *Atta Troll*. Olena Pchilka's argument about the importance of translations in the development of the Ukrainian literary language was noted. A review of the research works of I. Franko, O. Burgardt, I. Zhuravskaya, V. Koptilov, L. Rudnitsky devoted to the problems of translation has been carried out. In the translation of Lesya Ukrainka there are such lexical-semantic transformations as generalization, modulation (semantic development), omission. Attention is drawn to individual cases of unjustified replacement of tokens, which results in semantic displacements. It is proved that the translation of H. Heine's poem "Ratcliff" was performed by Lesya Ukrainka on a high level. It is proved that the translation of H. Heine's poem "Ratcliff" was performed by Lesya Ukrainka on a high artistic level.

Key words: artistic translation, lexical-semantic transformation, generalization, modulation, omission.

Яблонська Ярина Романівна – студентка факультету іноземної філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки